

Radmila Dytrtová PhDr., CSc.

Institut vzdělávání a poradenství České zemědělské univerzity v Praze

Název: Výchova a vzdělávání pro udržitelný rozvoj v přípravě učitelů odborných předmětů

Anotace:

Den 1.3.2005 je dnem vyhlášení desetiletí pro udržitelný rozvoj. Od tohoto data by se měla do dvou let vytvořit národní strategie pro sféru výchovy a vzdělávání k udržitelnému rozvoji. Strategie by měla zahrnout prosazení aspektů udržitelného rozvoje do studijních programů všech oborů a didaktickou interpretaci učiva vázaného k problematice udržitelného rozvoje. Příprava učitelů by se měla zaměřit na vybavení učitelů kompetencemi prosazovat udržitelný rozvoj ve vzdělávání a výchově dětí a mládeže. To může například znamenat využívání aktivizačních metod učení a vyučování, využití projektů a výukových programů zaměřených interdisciplinárně na environmentální problematiku, důraz na vytváření ICT kompetencí. Důležitým cílem výchovy je formování interdisciplinárního myšlení a chování, které je založeno na zásadách udržitelného rozvoje, myšlení a chování k profesní zodpovědnosti absolventů škol vůči životnímu prostředí a společnosti. Výchova k udržitelnému rozvoji je velmi významnou složkou přípravy budoucích učitelů pro střední zemědělské školy a lesnické školy. Budoucí učitelé – absolventi inženýrského studia zemědělství a lesnictví jsou pedagogicky připravováni v nadstavbě na odbornost, a tak je možné v rámci jejich učitelské přípravy vycházet z jejich předpokládaného odborného přístupu a systémového chápání environmentální problematiky. Důležité je, aby své budoucí žáky na středních odborných školách vedli ke kvalifikovanému využívání zdrojů a k péči a ochraně přírodních zdrojů – půdy, lesů, vodních zdrojů, přírodních surovin. Environmentální vzdělávání klade zřetel na uvědomění si evoluce vztahů mezi člověkem a prostředím – v kontextu s hledisky ekologickými, ekonomickými, právními i politickými. Konkrétní fakta dávají odbornému předmětu ve spojení s výchovou k udržitelnému rozvoji aktuální obsah a jsou výzvou k výchově odpovědnosti za stav životního prostředí a k eliminování lhostejnosti každého z nás, kdo je současným aktérem života na této planetě.

Výchova a vzdělávání pro udržitelný rozvoj v přípravě učitelů odborných předmětů

Radmila Dytrtová PhDr., CSc.

Úvod

Na počátku dekády pro udržitelný rozvoj si zejména učitelé kladou otázky ve vztahu k cílům výchovy a vzdělávání, pokud chtějí přehodnotit své dosavadní působení na děti a mládež ve vztahu k udržitelné budoucnosti.

Současné vzdělávání si vyžádá hluboké začlenění budoucnosti jako základního atributu do obsahu, metod a forem vzdělávání a výchovy. To si vyžaduje nejen koncepční a obsahové změny ve vzdělávání, ale zejména změny cílů vzdělávání a výchovy, transformace myšlení (zejména učitelů) a postojů vzdělavatelů i vzdělávaných. Na tento požadavek by měl reagovat obsah Národní strategie udržitelného rozvoje pro oblast výchovy a vzdělávání, která se na počátku dekády udržitelného rozvoje začne připravovat. Základním principem oné strategie by měla být vize budoucnosti. Vize budoucnosti musí nutně vést k revizi současného pojetí vyučovacích předmětů co do obsahu i formy.

Výchova pro udržitelný rozvoj má svůj rozměr humánní, sociální, environmentální, politický, ekonomický a zejména morální. Výchova pro udržitelný rozvoj musí být, mimo jiné, zaměřena na změnu dosavadních postojů k lidskému bytí, na změnu konzumního životního stylu, na formování osobní i profesní odpovědnosti za kvalitu životního prostředí a na formování aktivního přístupu k rozvoji sebe sama - vlastním vzděláváním a přípravou na život, na uplatnění se ve společnosti.

Výchovně vzdělávací cíle a záměry v dekádě udržitelného rozvoje

Výchovu a vzdělávání k udržitelnému rozvoji je možné realizovat tradičně ve třech cílových rovinách: v kognitivní, afektivní, psychomotorické (BLOOM, 1956).

V rovině kognitivní je pro výchovu a vzdělávání pro udržitelný rozvoj podstatné mít dostatek informací k dané problematice, porozumět informacím, porovnat je a posoudit, dokázat je použít, umět je zobecnit a chápat problematiku udržitelného rozvoje komplexně a globálně.

V rovině afektivní je důležité zaměřit se na vytvoření kladného vztahu k životu, přírodě a životnímu prostředí na základě emočních a estetických prožitků ze samotného přírodního prostředí či zprostředkovaně na základě uměleckých prožitků děl inspirovaných krásou přírody (hudba, výtvarné umění, literatura atd.). Cílem afektivního působení je vytvoření odpovědného postoje a ochoty jednat.

V rovině psychomotorické je důležité naučit se činnosti k aktivnímu jednání ve prospěch udržitelného rozvoje.

Při přípravě učitelů je nutné se zaměřit na dovednosti učitelů spojené s realizací principů udržitelného rozvoje v samotném výchovně vzdělávacím procesu. To souvisí i se stanovením cílů vyučování. V obsahu vyučování rozlišuje učitel výchovnou a vzdělávací stránku. Odhaluje vztah učiva k cílům obecným a stanovuje konkrétní cíle - dané konkrétním obsahem učiva - tedy cíle, které jsou pro realizaci cílů obecných dílčími. Pro učitele stanovit konkrétní vzdělávací cíl z hlediska informativní funkce vyučování není obtížné, méně snadné je stanovit cíle výchovné z hlediska formativní funkce vyučování. Je nutné mít na zřeteli i samotnou poznávací činnost žáka. Tu je možné rozvíjet vhodnou systemizací a aplikací vyučovacích metod, které více podporují myšlení a umožňují samostatnou práci žáka. Rozvoj poznávací činnosti – rozvoj učení žáka, je významným formativním cílem vyučování.

Mezi informativní i formativní cíle vyučování je nutné začlenit při přípravě na vyučování i cíle výchovy a vzdělávání k udržitelnému rozvoji.

Také v obsahu zemědělského odborného vzdělávání by měly být uplatňovány snahy, které korespondují se zásadami udržitelného rozvoje. V rámci zemědělského vzdělávání je žádoucí zaměřit působení na žáky ve smyslu udržitelného rozvoje na tyto problémy:

- výrazně snižovat podíl chemických hnojiv a zvyšovat podíl hnojení a obohacování půdy organickými látkami,
- přecházet od plošné chemické ochrany na ochranu rostlin proti konkrétnímu přemnoženému druhu nebo patogenu, který škodí ve velkém množství na kulturních plodinách, a to tak, aby nedocházelo k poškození dalších komponent životního prostředí,
- úsporně provádět agrotechnické zpracování půdy do menších hloubek a s omezením využívání těžké mechanizace,
- plochy nevhodné k obdělávání zalesňovat původními dřevinami nebo navracet původnímu účelu (louky, pastviny),
- revitalizovat plochy po těžbě,
- doporučovat zemědělcům alternativní – ekologický způsob hospodaření.

Obecně platné ekologické zákonitosti a zásady hospodaření jsou sice postupně začleňovány do obsahu vzdělávání na středních zemědělských a lesnických školách, avšak přístupy učitelů jsou zatím rozdílné, protože jejich znalost environmentální problematiky je na různé úrovni. To dokládají výsledky výzkumu, který byl realizován v letošním roce metodou dotazníku na ČZU v Praze (HONSOVÁ et DYTRTOVÁ, 2005). Cílem výzkumu bylo zjistit, jak jsou absolventi středních škol informováni o ochraně životního prostředí a o ekologickém zemědělství. Dotazník vyplnilo dvě stě studentů prvních ročníků Provozně ekonomické fakulty (PEF) a Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů (FAPPZ) ČZU v Praze. Průměrný věk dotazovaných byl dvacet let. Respondenti byli absolventy gymnázií (45%), obchodních akademií (16%), zemědělských a veterinárních škol (15%) a dalších středních škol (24%).

Výsledky prokázaly, že se studenti domnívají, že nebyli na střední škole dostatečně informováni o environmentální problematice. S problematikou ochrany životního prostředí se na střední škole setkala zhruba polovina dotazovaných a s ekologickým zemědělstvím celkově jen 13% respondentů. O něco lépe byli v tomto směru poučeni absolventi středních zemědělských škol. Přesto se i oni necítí dostatečně informováni. Absolventi středních zemědělských škol prokázali srovnatelné znalosti se studenty z gymnázií i z ostatních středních škol. Respondenti v 85% uměli svými slovy charakterizovat ekologii. Udržitelný rozvoj dokázalo vysvětlit 40% dotazovaných studentů. Více než 70% respondentů umělo popsat hlavní zásady ekologického zemědělství.

Někteří studenti mají na vysoké škole o environmentální problematiku upřímný zájem. Chtějí si rozšířit svoje znalosti o ekologii a o ekologickém zemědělství studiem volitelného předmětu "ekologické zemědělství" resp. "alternativní zemědělství." Více než třetina absolventů středních zemědělských škol navštěvuje na vysoké škole přednášky z ochrany životního prostředí. V průměru tři čtvrtiny dotazovaných studentů považují ekologické zemědělství za velmi důležité. Ekologickým farmářem by se chtěla stát čtvrtina absolventů středních zemědělských škol.

V současné době bude výchova a vzdělávání k udržitelnému rozvoji i v rámci zemědělského vzdělávání na středních zemědělských školách zajištěna především existencí průřezového tématu Člověk a životní prostředí, které je součástí připravovaných rámcových vzdělávacích programů.

Na středních školách je uvedené průřezové téma založeno na pochopení souvislostí mezi ekonomicko-sociální a environmentální sférou. To má pomoci vytvářet předpoklady šetrného přístupu k životnímu prostředí, předpoklady pro následnou profesní orientaci a budoucí

odpovědné profesní jednání. Průřezové téma integruje poznatky a dovednosti z jednotlivých oblastí odborného a všeobecného vzdělávání.

Udržitelnost kvality životního prostředí se stala prioritou a výchova odpovídajícího myšlení a odpovědného chování lidí k životnímu prostředí je součástí všech vyučovacích předmětů, které mohou na středních školách využívat zejména mezipředmětové souvislosti s předmětem ekologie. Průřezové téma Člověk a životní prostředí vytváří předpoklady výchovy šetrného a odpovědného přístupu k životnímu prostředí v souladu s principem udržitelného rozvoje.

Realizace vzdělávání k udržitelnému rozvoji si vyžádá kromě obsahového zabezpečení také nový přístup učitele k výuce. Nezbytné je účelné využívání mezipředmětových souvislostí a způsob výuky založený na vzbuzení zájmu žáka vhodnou motivací a jeho zapojení do výchovně vzdělávacího procesu zařazením aktivizačních metod.

Aktivizace žáků při vyučování je jednou ze základních podmínek výchovy a vzdělávání pro udržitelný rozvoj. Žák se aktivně podílí na rozvoji svých kompetencí osvojováním poznatků, vytvářením dovedností a postojů. Jeho působení ve výchovně vzdělávacím procesu musí být usměrňováno učitelem tak, aby byl naplněn cíl každé vyučovací jednotky. Cílem vyučování jsou kompetence žáků. Kompetence je chápána jako způsobilost žáka uplatnit své poznatky a dovednosti požadovaným způsobem. Z tohoto důvodu se odkláníme od pasivního předávání informací a osvojování poznatků a posilujeme roli žáka jako aktivního partnera učitele při vyučování. Pro učitele to znamená odpoutat se od převahy monologických slovních metod, frontálně zařazovaných demonstrací a pokusů pasivně sledovaných žáky a zařadit do svého repertoáru vyučovacích metod takové, které by vedly žáky k aktivnímu osvojování vědomostí a dovedností v průběhu samostatných činností žáka. To znamená, že učitel, který podněcuje aktivitu žáků při vyučování, žáky motivuje, vede žáky k samostatnosti v řešení problémů, ve vyhledávání chybějících informací, k práci s ICT, navozuje pedagogickou komunikaci, expozici učiva opírá o přímou zkušenost žáků s realitou, zařazuje vyučovací metody interdisciplinárního aktivního učení, jako je pozorování, diskuse, problémové vyučování, řešení školních projektů, terénní práce aj.

Závěr

Příprava učitelů by se měla zaměřit na vybavení učitelů kompetencemi prosazovat udržitelný rozvoj ve vzdělávání a výchově dětí a mládeže. To může například znamenat využívání aktivizačních metod učení a vyučování, využití projektů a výukových programů zaměřených interdisciplinárně na environmentální problematiku, důraz na vytváření ICT kompetencí. Důležitým cílem výchovy je formování interdisciplinárního myšlení a chování, které je založeno na zásadách udržitelného rozvoje, myšlení a chování k profesní zodpovědnosti absolventů škol vůči životnímu prostředí a společnosti. Výchova k udržitelnému rozvoji je velmi významnou složkou přípravy budoucích učitelů pro střední zemědělské a lesnické školy. Budoucí učitelé – absolventi inženýrského studia zemědělství a lesnictví jsou pedagogicky připravováni v nadstavbě na odbornost, a tak je možné v rámci jejich učitelské přípravy vycházet z jejich předpokládaného odborného přístupu a systémového chápání environmentální problematiky. Důležité je, aby své budoucí žáky na středních odborných školách vedli ke kvalifikovanému využívání zdrojů a k péči a ochraně přírodních zdrojů – půdy, lesů, vodních zdrojů, přírodních surovin. Environmentální vzdělávání klade zřetel na uvědomění si evoluce vztahů mezi člověkem a prostředím – v kontextu s hledisky ekologickými, ekonomickými, právními i politickými. Konkrétní fakta dávají odbornému předmětu ve spojení s výchovou k udržitelnému rozvoji aktuální obsah a jsou výzvou k výchově odpovědnosti za stav životního prostředí a k eliminování lhostejnosti každého z nás, kdo je současným aktérem života na této planetě.

Literatura

- BLOOM, B. S. *Taxonomy of Educational Objectives*. Handbook In: The cognitive domain. London: Longmans green, 1956.
- DANIEL, J. et al. *UNESCO and the International Decade of Education for Sustainable Development (2005 – 2015)*. Paris: Unesco, 2003.
- DYTRTOVÁ, R. et kol. *Ekologické vzdělávání a výchova pro vychovatele dětí a mládeže*. Modul č.3. Ostrava: MŽP ČR, Středisko projektu PHARE, VŠB-TU, 1997. ISBN 80-7078-512-8.
- DYTRTOVÁ, R. *Aproximační strategie pro vstup do EU pro oblast životního prostředí v souvislosti s aktualizací učiva technických předmětů*. In: Sborník mezinárodní konference Technické vzdelanie jako súčasť všeobecného vzdelania. Bánská Bystrice: UMB, 2000, s. 20-24. ISBN 80-8055-407-2.
- DYTRTOVÁ, R. *Agroekologická propedeutika žáků – uchazečů o studium na odborných školách v ČR*. In: Poslání učitele v učící se společnosti. Praha: ČZU, 2000, s. 97 – 99. ISBN 80-213-0675-0.
- DYTRTOVÁ, R. *Environmentální výchova v přípravě učitelů odborných předmětů*. In: Sborník mezinárodní konference: The Role of the Department of Education in the Development of Agricultural Education and Research. ČZU, Praha: ČZU, 2002, s. 31 – 35. ISBN-80-213-0960-1.
- DYTROVÁ, R. *The Aims of Environmental Education in The Universities*. In: Sborník mezinárodního sympozia: Environment and Universities in Europe. Konstanz: Universitat Konstanz 2003, s. 209 – 212. ISBN 3-89318-047-8.
- DYTRTOVÁ, R. *Příprava učitelů pro oblast zemědělského a environmentálního vzdělávání*. In: Sborník mezinárodní konference pod záštitou UNESCO „Učitel a vzdělávání pro udržitelný rozvoj.“ Praha: UK, 2004, s.77-81. ISBN 80-86360-42-3.
- DYTRTOVÁ, R. *Pedagogická propedeutika udržitelného rozvoje*. Praha: ČZU, 2004. ISBN 80-213-1179-7.
- HONSOVÁ, H. et DYTRTOVÁ, R. *Profesní environmentální výchova na středních odborných školách*. In: Zemědělská podohospodářská škola č. 1, 2005. ISSN 0044-3875.
- LIŠKOVÁ, E. *Minimální všeobecný základ znalostí a dovedností studentů učitelství o životním prostředí, udržitelném rozvoji a environmentální výchově*. Praha: UK, 2003.
- MÁLKOVÁ, J., BÖHNISCH, R. *Výchova a vzdělávání budoucích učitelů biologie k trvale udržitelnému rozvoji na Pedagogické fakultě UHK*. In: Sborník mezinárodní konference pod záštitou UNESCO „Učitel a vzdělávání pro udržitelný rozvoj.“ Praha: UK, 2004, s.113-121. ISBN 80-86360-42-3.
- MOLDAN, B. *Indikátory trvale udržitelného rozvoje*. Praha: MŽP, 1996.
- RŮŽIČKA, M. *Rozhovory o člověku a přírode I*. Nitra: FPV UKF, 2004. ISBN 80-8050-722-8.
- SANDANUSOVÁ, A., MARENČÍK, A., ZIMA, M. *Možnosti realizácie environmentálnej výchovy na školách*. In: Sborník mezinárodní konference pod záštitou UNESCO „Učitel a vzdělávání pro udržitelný rozvoj.“ Praha: UK, 2004, s. 239-245. ISBN 80-86360-42-3.
- ŠVECOVÁ, M. *Udržitelný rozvoj v přípravě učitelů na vysokých školách*. In: Sborník mezinárodní konference pod záštitou UNESCO „Učitel a vzdělávání pro udržitelný rozvoj.“ Praha: UK, 2004, s.133-139. ISBN 80-86360-42-3.

Kontakt

PhDr. Radmila DYTRTOVÁ, CSc.
IVP ČZU Praha, ČR
dytr@centrum.cz

